

Dorota Polak-Hawranek

**PRAWNOKARNE ASPEKTY PRZEMYTU FAUNY I FLORY
W ŚWIELE MIĘDZYNARODOWEGO
I POLSKIEGO USTAWODAWSTWA**

**Criminal law aspects of smuggling species fauna and flora in international law
and European Union law**

This paper presents issues relating to the protection of species of wild fauna. The author discusses the acts of international law as well as the provision of Polish regulations concerning transport of animals under the protection. Mainly refers to Washington Convention, regulations of European Union and the Polish act of Nature Conservation. Author emphasizes the need to share of the knowledge discussed in the article.

Key words: smuggling, protection of animals, international law, convention, environmental crime

Wprowadzenie

Człowiek jest częścią przyrody i powinien żyć z nią w zgodzie, jednak niektóre zachowania ludzi wobec fauny i flory wymagają reakcji ustawodawcy, również prawnokarnej. Społeczność międzynarodowa, rozumiejąc problematykę ochrony przyrody, uregulowała aktami prawa międzynarodowego (przede wszystkim Konwencją o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, zwaną Konwencją waszyngtońską) problem ochrony gatunkowej. W ślad za tym aktem prawa międzynarodowego publicz-

nego poszły przepisy rozporządzeń Unii Europejskiej, przede wszystkim Rozporządzenia nr 338/97¹. Kolejnym szczeblem ustawodawstwa jest prawodawstwo krajowe, w prawie polskim jest to Ustawa o ochronie przyrody².

Konwencja waszyngtońska i jej załączniki

3 marca 1973 r. w stolicy USA przedstawiciele 80 państw podpisali akt prawa międzynarodowego – Konwencję o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, zwaną CITES (Convention on International Trade in Endangered of Wild Fauna and Flora). Weszła w życie w 1975 r. i z biegiem czasu była ratyfikowana przez kolejne państwa, w tym również Polskę³. Obecnie stronami Konwencji jest ponad 150 państw, ale jest ona stale otwarta. Depozytariuszem jest rząd Szwajcarii. Oryginał Konwencji powstał w językach angielskim, chińskim, francuskim, hiszpańskim i rosyjskim. Może być ona wypowiedziana w drodze pisemnego zawiadomienia skierowanego do rządu Szwajcarii, które to wypowiedzenie jest skuteczne po upływie roku od otrzymania zawiadomienia przez depozytariusza.

Wszelkie spory pomiędzy stronami Konwencji powinny być przedmiotem negocjacji zainteresowanych. W razie braku porozumienia strony mogą za obojawną zgodą poddać spór arbitrażowi, w szczególności Stałemu Trybunałowi Arbitrażowemu w Hadze. W razie poddania sporu arbitrażowi, decyzje arbitrażowe są wiążące. Celem uregulowań Konwencji jest ochrona zagrożonych wyginięciem roślin i zwierząt poprzez poddanie handlu niektórymi gatunkami, podgatunkami i odrębnymi geograficznymi populacjami fauny i flory monitorowaniu i reglamentacji. W świetle art. 1 Konwencji, pojęcie „handel” jest rozumiane bardzo szeroko, obejmuje bowiem eksport, reeksport, czyli eksport każdego okazu, który został uprzednio wwieziony, import i sprowadzenie z morza, co oznacza wwiezienie do państwa okazów jakiegokolwiek gatunku, które zostały pobrane ze środowiska morskiego niebędącego pod jurysdykcją żadnego państwa.

Gatunki objęte opieką Konwencji wymienione są w trzech załącznikach. Załącznik 1 obejmuje wszystkie gatunki zagrożone wyginięciem, które są lub mogą być przedmiotem handlu. Handel tymi okazami poddany jest szczególnie silnej reglamentacji i jest dozwolony jedynie w szczególnych okolicznościach. Wymagane jest wcześniejsze uzyskanie zezwolenia eksportowego, po spełnieniu warunków wymienionych w art. 3 Konwencji.

Handel okazami wymienionymi w załączniku 2 również wymaga, zgodnie z art. 4 Konwencji, uzyskania zezwolenia, co jest uwarunkowane spełnieniem określonych Konwencją wymagań, chociaż okazy wymienione w załączniku 2

¹ Dz.U. UE, L 61/1, 03.03.1997.

² Dz.U. z 2013 r. poz. 627.

³ Dz.U. z 1991 r. Nr 27, poz. 112.

nie są bezpośrednio zagrożone wyginięciem, ale mogą takimi się stać, jeżeli handel nimi nie zostanie poddany ścisłej reglamentacji.

Załącznik 3 obejmuje wszystkie gatunki, co do których jedna ze stron, czyli jedno z państw sygnatariuszy, uzna swoją właściwość do objęcia ich reglamentacją, mającą na celu zapobieżenie lub ograniczenie eksploatacji tych gatunków i wymagającą współpracy innych stron w zakresie kontroli handlu. Eksport jakiegokolwiek okazu należącego do gatunku z załącznika 3 wymaga uzyskania zezwolenia eksportowego, w którego posiadanie można wejść jedynie po spełnieniu wymaganych prawem warunków wymienionych w art. 5 Konwencji.

Załącznik 4 Konwencji zawiera wzór zezwolenia eksportowego.

Postanowienia art. 3, 4 i 5 nie mają zastosowania w stosunku do okazów będących przedmiotami osobistymi lub domowymi, jak i w przypadku pożyczek, darów lub wymiany niemających celu handlowego pomiędzy naukowcami lub instytucjami naukowymi zarejestrowanymi przez organy administracyjne ich państw, dotyczących okazów zielnikowych lub okazów muzealnych zakonserwowanych, zasuszonych lub umieszczonych w płynie albo dotyczących żywego materiału roślinnego zaopatrzonego w etykietę wydaną lub potwierdzoną przez organ administracyjny.

Ponadto organ administracyjny każdego państwa może wyrazić zgodę na odstąpienie od wymogów art. 3–5 oraz wyrazić zgodę na przewożenie bez zezwoleń lub świadectw okazów stanowiących część objazdowych ogrodów zoologicznych, cyrków, menażerii, wystaw roślinnych lub innych wystaw objazdowych pod warunkami enumeratywnie wymienionymi w art. 7, pkt. 7 lit. a–c.

Bezpośrednie normy odnoszące się do prawa karnego zawiera art. 8 stanowiący, że strony podejmują odpowiednie środki w celu wprowadzenia w życie postanowień niniejszej Konwencji oraz zakazu handlu okazami zwierząt i roślin naruszającego jej postanowienia. Środki te obejmują: sankcje karne za handel lub przetrzymywanie takich okazów albo za jedno i drugie naruszenie oraz konfiskatę lub odesłanie takich okazów do państwa eksportu.

W art. 8 uregulowano również zasady postępowania w przypadku konfiskaty żywego okazu, obejmujące: powierzenie organowi administracyjnemu państwa, które dokonało konfiskaty, zwrotu do państwa eksportu po stosownej konsultacji lub przekazanie do schroniska bądź innego miejsca uznanego za stosowne przez właściwy organ. Przed umieszczeniem okazu w schronisku – instytucję powołaną przez organ administracyjny do opiekowania się żywymi okazami, zwłaszcza skonfiskowanymi. Organ administracyjny może zasięgnąć opinii organu naukowego lub skonsultować się z Sekretariatem, czyli zespołem koordynującym funkcjonowanie przepisów Konwencji.

Ustęp 6 art. 8 nakłada obowiązek prowadzenia wykazu danych dotyczących handlu okazami gatunków objętych załącznikami 1–3, a ustęp 7 obowiązek sporządzania okresowych sprawozdań, rocznych i dwuletnich, dotyczących stosowania Konwencji. Sprawozdanie takie należy przekazać Sekretariatowi.

Jeśli chodzi o handel okazami CITES z państwami niebędącymi stroną Konwencji, to strony mogą zamiast zezwoleń lub świadectw wymaganych przepisami Konwencji uznawać podobne dokumenty wydane przez organy właściwe dla tego państwa, ale powinny one odpowiadać warunkom dokumentów ustalonych przepisami Konwencji.

Konwencja stanowi, że jej postanowienia nie stoją na przeszkodzie do zastosowania surowszych, aż do całkowitego zakazu, uregulowań prawnych dotyczących handlu, odławiania, przetrzymywania lub przewozu okazów z załączników 1–3 w ustawodawstwie krajowym.

Organy CITES

Organy CITES ustanowiono art. 11 i 12 Konwencji – są to Konferencja stron i Sekretariat. Konferencja stron, czyli debata reprezentantów państw sygnatariuszy Konwencji, odbywa się w formie zwyczajnej lub nadzwyczajnej. Sesje zwyczajne zwołuje Sekretariat, a sesje nadzwyczajne zwoływane są na pisemne żądanie co najmniej jednej trzeciej stron. Na sesjach strony analizują całokształt stosowania Konwencji i dokonują zmian w jej załącznikach. W obradach, ale bez prawa głosu, mogą również uczestniczyć obserwatorzy, którymi mogą być między innymi instytucje mające kwalifikacje w dziedzinie ochrony, utrzymania i gospodarowania dzikimi zwierzętami i roślinami.

Sekretariat, na którego czele stoi Sekretarz Generalny, mieści się w Genewie i liczy kilkadziesiąt osób. Jego zadania to przede wszystkim: organizowanie Konferencji stron i jej obsługa, podejmowanie badań naukowych i technicznych, zwracanie uwagi na wszelkie sprawy dotyczące celów niniejszej konwencji, publikowanie i rozprowadzanie wśród członków Konwencji bieżącego wydania załączników 1–3, wymiana informacji o charakterze naukowym lub technicznym, a także zwracanie uwagi w przypadku, gdy jakiegokolwiek gatunek z załącznika 1 lub 2 jest zagrożony poprzez handel nim, lub że postanowienia Konwencji nie są skutecznie przestrzegane.

Prawodawstwo Unii Europejskiej

Unia Europejska jako zrzeszenie państw członkowskich sama nie może być stroną Konwencji waszyngtońskiej. Dokument ten jednak podpisały wszystkie państwa członkowskie. Unia zadbała o to, aby wprowadzić na terytoriach swoich członków zasady Konwencji waszyngtońskiej i dała temu wyraz w swoim prawodawstwie. Najważniejszym aktem prawnym jest tu niewątpliwie Rozporządzenie Rady (WE, nr 338/97 z 9 grudnia 1996 r.) w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi. Celem tego rozporządzenia jest ochrona gatunków dzikiej flory i fauny.

Kolejnym aktem prawnym regulującym tę materię, jest Rozporządzenie Komisji (WE, nr 865/2006 z 4 maja 2006 r.⁴) ustanawiające przepisy wykonawcze do wspomnianego Rozporządzenia nr 338/97. Podaje ono między innymi, jakimi formularzami powinny posługiwać się podmioty handlujące okazami CI-TES, jak ma wyglądać wysyłka okazów, wydawanie stosownych dokumentów, tranzyt okazów przez terytorium Wspólnoty, procedury urzędów celnych, a także wywóz i powrotny wwóz dóbr osobistych oraz majątku gospodarstwa domowego z terytorium Wspólnoty.

Wracając do rozporządzenia Rady nr 338/97 – w art. 2 precyzuje on, że handel oznacza wprowadzenie do Wspólnoty, w tym sprowadzenie z morza, wywóz i przywóz z jej obszaru, oraz wykorzystanie, przewóz lub przekazanie prawa własności w obrębie Wspólnoty, w tym w państwie członkowskim, okazów podlegających przepisom tego rozporządzenia, a okaz to każde zwierzę lub roślina żywe lub martwe, należące do gatunku wymienionego w załącznikach A–D, każdą jego część lub produkt pochodny, zawarty w innych towarach oraz wszelkie inne towary, które zgodnie z dołączonym dokumentem, opakowaniem lub oznakowaniem lub etykietą lub wszelkimi innymi okolicznościami, mają zawierać lub zawierają części lub produkty pochodne zwierząt lub roślin należących do tych gatunków, chyba że na podstawie wyraźnego wyłączenia, takie części lub produkty pochodne nie podlegają przepisom rozporządzenia 338/97 lub przepisom odnoszącym się do załącznika, w którym dane gatunki są wymienione, poprzez wskazanie odnośnie do tego w przedmiotowych załącznikach. Ponadto za okaz uważa się okaz gatunku wymienionego w załącznikach A–D, jeśli jest on zwierzęciem lub rośliną, częścią lub produktem otrzymanym ze zwierzęcia lub rośliny, których przynajmniej jedno z „rodziców” należy do wymienionego tam gatunku.

Rozporządzenie nr 338/97 zawiera aneksy A–D. Aneks A obejmuje: gatunki wymienione w załączniku 1 Konwencji waszyngtońskiej, w stosunku do których państwa członkowskie nie zgłosiły zastrzeżeń, a także każdy gatunek, na wykorzystanie którego istnieje lub może istnieć zapotrzebowanie we Wspólnocie lub handlu międzynarodowym, a któremu grozi wyginięcie lub jest tak rzadki, że jakkolwiek poziom handlu może zagrozić jego przetrwaniu, lub należy do rodzaju, w którym większość gatunków lub podgatunków została wymieniona w załączniku A.

Aneks B zawiera: gatunki wymienione w załączniku 2 do Konwencji, inne niż wymienione w załączniku A, w stosunku do których państwa członkowskie nie zgłosiły zastrzeżeń, gatunki wymienione w załączniku 1 do Konwencji, w stosunku do których zgłoszono zastrzeżenie i wszelkie inne gatunki niewymienione w załącznikach 1 lub 2 do Konwencji, będące przedmiotem handlu międzynarodowego na poziomie mogącym być niezgodnym z możliwością ich przeżycia lub możliwością przeżycia populacji w niektórych krajach lub z zach-

⁴ Dz.U. UE, L 166/1, 19.06.2006.

waniem całej populacji na poziomie zgodnym z rolą gatunku w ekosystemach, w których występuje lub których wymienienie w załączniku z powodu ich podobieństwa w wyglądzie do innych gatunków wymienionych w aneksach A lub B, ma istotne znaczenie dla zapewnienia skuteczności kontroli handlu okazami takich gatunków. Aneks B zawiera również gatunki, w stosunku do których ustalono, że wprowadzenie żywych okazów do siedlisk przyrodniczych we Wspólnocie stanowiłoby zagrożenie ekologiczne dla dzikich gatunków rodzimej fauny i flory Wspólnoty.

Aneks C zawiera gatunki wymienione w załączniku 3 do Konwencji, inne niż wymienione w aneksie A lub B, w stosunku do których państwa członkowskie nie zgłosiły zastrzeżeń, gatunki wymienione w załączniku 2 do Konwencji, w stosunku do których zgłoszono zastrzeżenie.

Aneks D zawiera: gatunki niewymienione w załącznikach A–C, które są przywożone do Wspólnoty w ilościach uzasadniających monitorowanie i gatunki wymienione w załączniku 3 do Konwencji, w stosunku do których zgłoszono zastrzeżenie.

W zależności od załącznika, w którym wymienia się dany okaz, handel nim jest poddany bardziej lub mniej ścisłej regulacji. Największe obostrzenia dotyczą okazów z aneksu A, bowiem w świetle art. 8 rozporządzenia Rady nr 338/97, zakazane jest kupno, pozyskiwanie do celów handlowych, wystawianie na widok publiczny do celów handlowych, wykorzystywanie dla zysku, sprzedaż, przechowywanie w celu sprzedaży, oferowanie do sprzedaży lub transportu w celu sprzedaży okazów gatunków wymienionych w aneksie A. Ponadto państwa członkowskie mogą zakazać posiadania okazów, w szczególności żywych zwierząt gatunków wymienionych w aneksie A. Można jednakże uzyskać, po spełnieniu określonych warunków, od właściwego organu administracyjnego państwa członkowskiego zwolnienie od tych zakazów.

Normy prawa karnego zawiera art. 16 cytowanego wyżej rozporządzenia. Nosi on tytuł „Sankcje” i określa minimum przypadków w sytuacji naruszeń, w których państwa członkowskie zobowiązane są wprowadzić sankcje karne. Są to kolejno:

- wprowadzenie do Wspólnoty lub wywóz albo wwóz okazów bez odpowiedniego zezwolenia lub świadectwa lub też na podstawie fałszywego, sfalszowanego lub nieważnego zezwolenia lub świadectwa lub dokumentu, w którym dokonano zmian bez upoważnienia organu wydającego,
- niespełnienia warunków określonych w zezwoleniu lub świadectwie wydanym zgodnie z niniejszym rozporządzeniem,
- złożenie nieprawdziwego oświadczenia lub świadomego przedstawienia fałszywych informacji w celu uzyskania zezwolenia lub świadectwa,
- posługiwanie się fałszywym, sfalszowanym lub nieważnym zezwoleniem lub świadectwem lub dokumentem, w którym dokonano zmian bez upoważnienia jako podstawy otrzymania zezwolenia lub świadectwa wspól-

notowego lub też w jakimkolwiek innym urzędowym celu związanym z niniejszym rozporządzeniem,

- niezłożenie zawiadomienia o przywozie lub złożenie fałszywego zawiadomienia o przywozie,
- wysyłki żywych okazów bez poczynienia odpowiednich przygotowań mających na celu zmniejszenie ryzyka uszkodzenia, utraty zdrowia lub okrutnego traktowania,
- wykorzystywania okazów gatunków wymienionych w załączniku A w inny sposób, niż zgodny z upoważnieniem przyznanym w czasie wydawania zezwolenia na przywóz lub później,
- handlu sztucznie rozmnażanymi roślinami w sposób niespełniający warunków z rozporządzenia,
- wysyłki okazów do Wspólnoty lub poza jej obszar lub tranzytu przez terytorium Wspólnoty bez odpowiedniego zezwolenia lub świadectwa wydanego zgodnie z niniejszym rozporządzeniem oraz w przypadku wywozu lub powrotnego wywozu z państwa trzeciego, będącego stroną Konwencji, zgodnie z nią lub bez wystarczającego dowodu, że takie zezwolenie lub świadectwo zostało wydane,
- kupna, oferowania kupna, pozyskiwania do celów handlowych, wystawiania na widok publiczny do celów handlowych, wykorzystywania dla zysków, sprzedaży, przechowywania w celu sprzedaży, oferowania do sprzedaży lub transportu w celu sprzedaży okazów gatunków z naruszeniem art. 8,
- wykorzystania zezwolenia lub świadectwa wobec innego okazu niż ten, dla którego zostało wydane,
- sfałszowania lub zmiany wszelkiego zezwolenia lub świadectwa wydanego zgodnie z niniejszym rozporządzeniem,
- ukrycia faktu odrzucenia wniosku o wydanie wspólnotowego zezwolenia lub świadectwa przywozu, wywozu lub powrotnego wywozu, zgodnie z art. 6 ust. 3.

Zgodnie z art. 16 ust. 2 rozporządzenia, środki zapewniające nałożenie sankcji mają odpowiadać charakterowi i powadze naruszenia oraz uwzględniać przepisy dotyczące zatrzymania oraz, gdy to stosowne, konfiskaty okazów.

Uregulowania zawarte w art. 16 rozporządzenia Rady nr 338/97 są bardzo szerokie i powodują konieczność uregulowania podniesionych wyżej kwestii przez ustawodawcę krajowego.

Prawodawstwo polskie

Polska ratyfikowała Konwencję waszyngtońską w 1989 r. Została ona ogłoszona w „Dzienniku Ustaw” z 1991 r. Nr 27, poz. 112. Z racji przystąpienia do

Unii Europejskiej, Polska zobowiązana była wprowadzić do krajowego porządku prawnego przepisy karne dotyczące problematyki obrotu handlowego okazami CITES. Początkowo znajdowały się one w ustawie o ochronie zwierząt z 21 sierpnia 1997 r.⁵, ale z uwagi na to, iż okazami CITES mogą być również rośliny, wraz z nowelizacją ustawy o ochronie przyrody z 16 października 1991 r. włączono je do ustawy o ochronie przyrody.

Obecnie podstawowym aktem prawnym regulującym, również za pomocą przepisów karnych, materię ochrony okazów roślin i zwierząt zagrożonych wyginięciem, w polskim porządku prawnym jest ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁶.

Z punktu widzenia prawa karnego głównym przepisem ustawy o ochronie przyrody jest art. 128. W przepisie tym zostało określone tak zwane przestępstwo konwencyjne, polegające na naruszeniu ograniczeń w przewozie przez granicę roślin lub zwierząt podlegających ograniczeniom na podstawie prawa Unii Europejskiej. Rozwiązanie to ma charakter blankietowy i stanowi jeden z pierwszych przejawów bezpośredniej penalizacji w polskim systemie prawnym naruszenia przepisów prawa Unii Europejskiej⁷.

Art. 128 ustawy o ochronie przyrody penalizuje następujące dwa typy zachowań:

- 1) przewożenie przez granicę Unii Europejskiej bez dokumentu wymaganego na podstawie przepisów, o których mowa w art. 61 ust. 1 lub wbrew jego warunkom okazu gatunku podlegającego ochronie na podstawie przepisów, o których mowa w art. 61 ust. 1,
- 2) naruszanie przepisów Unii Europejskiej dotyczących ochrony gatunków dziko żyjących zwierząt i roślin w zakresie regulacji obrotu nimi poprzez:
 - nieprzedkładanie zgłoszenia importowego,
 - używanie okazów określonych gatunków w innym celu niż wskazany w zezwoleniu importowym,
 - korzystanie w sposób nieuprawniony ze zwolnień od nakazów przy dokonywaniu obrotu sztucznie rozmnożonymi roślinami,
 - oferowanie zbycia lub nabycia, nabywanie lub pozyskiwanie, używanie lub wystawianie publicznie w celach zarobkowych, zbywanie, przetrzymywanie lub przewożenie w celu zbycia okazów określonych gatunków roślin lub zwierząt,
 - używanie zezwolenia lub świadectwa dla okazu innego niż ten, dla którego było ono wydane,
 - składanie wniosku o wydanie zezwolenia importowego, eksportowego, reeksportowego lub świadectwa bez poinformowania o wcześniejszym odrzuceniu wniosku.

⁵ Dz.U. z 2013 r. poz. 856.

⁶ Dz.U. z 2013 r. poz. 627.

⁷ K. Gruszecki, *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Warszawa 2010.

Wszystkie wymienione powyżej przestępstwa są zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Należy zauważyć, że sankcje to są stosunkowo surowe, a w przypadku przewozu bez zezwolenia pojedynczych okazów w celach pamiątkowych, uznać należy je nawet za zbyt surowe.

Odnosząc się do pierwszego typu spenalizowanych zachowań, gdzie mowa jest o treści art. 61 ust. 1 ustawy, stanowi on, że wywóz żywych roślin należących do gatunków objętych ochroną na podstawie przepisów rozporządzenia Rady nr 338/97, pochodzących z uprawy jest dozwolony na podstawie świadectw fitosanitarnych, na warunkach określonych w tych przepisach, a do wniosku o wydanie zezwolenia na import żywych zwierząt lub jaj gatunków objętych ochroną na podstawie przepisów rozporządzenia, dołącza się opinię lub orzeczenie lekarsko-weterynaryjne powiatowego lekarza weterynarii, stwierdzające spełnienie przez importera warunków przetrzymywania tych gatunków, odpowiadających ich potrzebom biologicznym. Do wniosku o wydanie zezwolenia lub świadectwa należy dołączyć: zezwolenie na pozyskiwanie ze środowiska okazów gatunków wymienionych we wniosku albo wypis z dokumentacji hodowlanej lub orzeczenie lekarsko-weterynaryjne powiatowego lekarza weterynarii potwierdzające urodzenie w hodowli okazów i ich przodków, lub w przypadku roślin – oświadczenie wnioskodawcy o pochodzeniu okazów roślin z uprawy.

Na podstawie art. 61 ust. 1 ustawy, organem zarządzającym w rozumieniu przepisów Unii Europejskiej w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi, jest minister właściwy do spraw środowiska, a organem naukowym Państwowa Rada Ochrony Przyrody. Zostało to potwierdzone wyrokiem NSA w Warszawie z 12 lutego 2010 r.⁸, który wyraźnie orzekł, że kwestie uregulowane rozporządzeniem Rady nr 338/97 mieszczą się w pełni w zakresie działania organu ochrony środowiska.

Ustawa o ochronie przyrody przewiduje ponadto odpowiedzialność za wykroczenia. W świetle art. 127 pkt 3, wykroczeniem jest niezgłoszenie do rejestru posiadanych lub hodowanych zwierząt, a w myśl art. 131 pkt 1, nieposiadanie lub nieprzekazywanie przez podmiot prowadzący działalność gospodarczą w zakresie handlu okazami CITES dokumentacji stwierdzającej legalność pochodzenia zwierzęcia.

Art. 129 ustawy o ochronie przyrody enumeratywnie wymienia środki karne możliwe do orzeczenia w przypadku skazania za przestępstwa lub wykroczenia z tej ustawy. Są to: przepadek przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa lub wykroczenia, przepadek przedmiotów, roślin, zwierząt lub grzybów pochodzących z przestępstwa lub wykroczenia chociażby nie stanowiły własności sprawcy, obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego, a jeśli nie jest to możliwe, nawiązkę na rzecz organizacji społecznej działającej w zakresie ochrony przyrody lub właściwego, ze względu na miejsce popełnienia przestępstwa lub wykroczenia wojewódzkiego funduszu ochrony środowiska i gospodarki wodnej.

⁸ II OSK 1873/08, LEX, nr 597416.

Jak wynika z przedstawionej powyżej prezentacji, Polska wypełniła nałożony art. 16 rozporządzenia Rady nr 338/97, obowiązek wprowadzenia sankcji karnych za niektóre zachowania przeciwko okazom CITES.

Zbieg przepisów

Właściwy zbieg przepisów zachodzi wtedy, gdy ten sam czyn wyczerpuje znamiona typów czynów zabronionych określonych w przynajmniej dwóch przepisach ustawy karnej i nie da się oddać w kwalifikacji prawnej zawartości bezprawia tego czynu pomijając któryś ze zbiegających się przepisów⁹.

Na gruncie problematyki przemytu okazów CITES najczęściej można mieć do czynienia ze zbiegiem przepisów z ustawy o ochronie przyrody z art. 35 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt. Ma to miejsce w przypadku żywych zwierząt-okazów CITES. Mogą być one transportowane, przetrzymywane, oferowane do sprzedaży w warunkach powodujących ich cierpienie. Z uwagi na bardzo dochodowy charakter tego typu przestępczości, często wchodzi ona w pole zainteresowania zorganizowanych grup przestępczych, możliwy jest zatem zbieg z art. 258 kk lub art. 65 kk. Ponadto rozpatrzeć należy ewentualny zbieg art. 128 ustawy o ochronie przyrody z art. 46 i art. 47 ustawy z 27 sierpnia 2003 r. o weterynaryjnej kontroli granicznej (Dz.U. z 2003 r. Nr 165, poz. 1590).

W przypadkach, kiedy ma się do czynienia z tymi okazami CITES, które podlegają obowiązkowi celnemu, może zająć konieczność rozpatrzenia zbiegu art. 128 ustawy ze stosownymi przepisami kodeksu karnego skarbowego. W nielegalnym obrocie zwierzętami i roślinami podlegającymi ochronie na mocy wpisanie do właściwego aneksu rozporządzenia Rady nr 338/97, będzie się też mieć do czynienia z art. 270 i 272 kk.

Specyfika postępowań przygotowawczych prowadzonych na podstawie ustawy o ochronie przyrody

Odnosząc się do problematyki prowadzenia postępowania przygotowawczego związanego z przedmiotem niniejszego opracowania stwierdzić należy, że sprawa ona wiele trudności. Przepisy regulujące karalne zachowania w stosunku do okazów CITES zostały wprowadzone stosunkowo niedawno i nie są znane większości obywateli. Z drugiej strony wraz ze wzrostem zamożności polskiego społeczeństwa coraz częstsze są wyjazdy Polaków w różne, często egzotyczne, rejony świata. Z wycieczek tych przywożone są pamiątki żywe lub martwe, będące niejednokrotnie okazami CITES. Ma się więc do czynienia z coraz częstszymi naruszeniami art. 128 ustawy o ochronie przyrody, a należy przewidywać, że

⁹ K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna*, Kraków 2000, s. 125.

problem ten będzie narastał, chociaż prowadzone akcje dotyczące ochrony zagrożonych gatunków, przynoszą pewne efekty.

Na podstawie danych Ministerstwa Finansów ustalono, że w latach 2010–2013 w Polsce zatrzymano okazy CITES w liczbie:

- w 2010 r. dokonano 193 zatrzymań; łącznie 8495 okazów CITES, w tym 30 żywych zwierząt, 8286 tabletek medykamentów medycyny azjatyckiej, 70 kg mrożonego węgorza europejskiego oraz 352 kg koralowców rafotwórczych i stułbiopławów,
- w 2011 r. dokonano 149 zatrzymań; łącznie 12833 okazów CITES, w tym 26 żywych zwierząt, 9594 medykamentów medycyny azjatyckiej i 61,5 kg koralowców rafotwórczych,
- w 2012 r. dokonano 144 zatrzymań; łącznie 8650 okazów CITES, w tym 200 żywych zwierząt, 8217 medykamentów medycyny azjatyckiej, 52,5 kg koralowców, 7 okazów kości słoniowej,
- w 2013 r. dokonano 133 zatrzymań; łącznie 10632 okazów CITES, w tym 8084 żywych zwierząt, 2137 medykamentów medycyny azjatyckiej, 616 kg koralowców i 2 okazy z kości słoniowej.

Szczególnie niepokojący jest lawinowy wzrost przemytu żywych zwierząt, co zwykle wiąże się z ich cierpieniem. Właściwe prowadzenie postępowania przygotowawczego z tej dziedziny wymaga znajomości przepisów ustawodawstwa polskiego i przepisów Unii Europejskiej. W toku śledztwa lub dochodzenia niezbędne jest najczęściej skorzystanie z opinii biegłego ds. CITES, który umożliwi ustalenie, czy zakwestionowana roślina lub zwierzę figuruje w jednym z aneksów rozporządzenia Rady nr 338/97. Kolejnym problemem jest weryfikacja dokumentacji konkretnego okazu. Ustalenie jej autentyczności i prawdziwości jest najczęściej zadaniem trudnym i czasochłonnym, wymaga bowiem konsultacji z Ministerstwem Ochrony Środowiska, Departamentem Ochrony Przyrody i Państwową Radą Ochrony Przyrody. Organy te najczęściej są zmuszone do zasięgania pomocy organów obcego państwa, właściwych do weryfikacji takich dokumentów. Powoduje to konieczność długotrwałego oczekiwania na niezbędne ustalenia przeprowadzane, jak wspomniano, często poza granicami kraju. Niewątpliwie jednak największy problem rodzi się w momencie zatrzymania żywego okazu CITES, ustawa o ochronie przyrody nakłada bowiem obowiązek przekazania takiego zwierzęcia wyłącznie do ogrodu zoologicznego lub ośrodka rehabilitacji. Ogrody zoologiczne w Polsce mają jednak ograniczone środki finansowe, ich skromne budżety są z góry zaplanowane i nie są chętne do przyjmowania niespodziewanych gości. Często trudności nastrocza już samo znalezienie firmy transportowej, która dysponuje odpowiednio wyszkolonym personelem i warunkami technicznymi do przewozu dzikiego zwierzęcia. Nie można tracić z pola widzenia faktu, że w skrajnych wypadkach ma się do czynienia z nieprzygotowanym na nawet krótkotrwały pobyt zwierzęcia lotniskiem, żywym okazem CITES transportowanym w niewłaściwy sposób, który wymaga

natychmiastowej fachowej opieki i nie może miesiącami czekać na podjęcie stosownych decyzji procesowych.

Najczęściej jednak postępowania przygotowawcze dotyczą osób fizycznych, które w ramach podróży turystycznej nabyły pojedynczy okaz CITES jako pamiątkę z pobytu w egzotycznym miejscu. Osoby te przesłuchiwane w toku postępowania przygotowawczego, czy to w charakterze świadka, czy podejrzanego, najczęściej zeznają lub wyjaśniają, że nie miały świadomości działania bezprawnego. Ma się zatem wtedy do czynienia z błędem co do oceny prawnej czynu, w postaci nieświadomości bezprawności czynu. Warunkiem przypisania sprawcy winy jest rozpoznawalność bezprawności czynu. Oznacza to, że gdy dla sprawcy czynu bezprawność jest nierozpoznawalna, należy uznać jego świadomość bezprawności za usprawiedliwioną. Usprawiedliwiona nieświadomość wyłącza winę sprawcy czynu bezprawnego i tym samym wyłącza przestępczość takiego czynu¹⁰.

Powstaje zatem pytanie, kiedy należy uznać bezprawność, na gruncie przemytu okazu CITES, za usprawiedliwioną, a kiedy nie. W wypadku indywidualnego turysty, u którego podczas kontroli celnej zakwestionowano taki okaz, organ procesowy musi odpowiedzieć na pytanie, czy sprawca czynu, który co prawda nie mógł sobie bezprawności uświadomić w chwili czynu, ale mógł potrzebne informacje zebrać przed przystąpieniem do realizacji znamion czynu zabronionego, czyli w tym wypadku przed wyjazdem z Polski w podróż, jest w swojej nieświadomości bezprawności usprawiedliwiony. Jeśli nie, to będzie się miało do czynienia z tzw. zawinieniem na przedpolu czynu zabronionego, co skutkuje przyjęciem odpowiedzialności karnej w stosunku do konkretnej osoby co najwyżej z możliwością skorzystania z instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary.

Złożona problematyka zastosowania przepisów karnych rodzi niejednokrotnie potrzebę konsultowania konkretnych przypadków z osobami posiadającymi specjalistyczną wiedzę. W Izbach Celnym i Komendach Wojewódzkich Policji utworzono stanowiska koordynatorów ds. CITES, którzy w razie wątpliwości służą fachową wiedzą.

Podsumowanie

Polska wraz z ratyfikowaniem Konwencji waszyngtońskiej i wstąpieniem do Unii Europejskiej przyjęła ogólnoświatowe standardy w dziedzinie ochrony gatunków roślin i zwierząt zagrożonych wyginięciem. Przepisy te funkcjonują już w obrocie prawnym wiele lat, ale ich stosowanie sprawia organom ścigania wiele trudności. Zauważalny jest również z jednej strony brak świadomości prawnej istnienia takich uregulowań u przeciętnego obywatela, a z drugiej – wprowadzona przez polskiego ustawodawcę surowa sankcja karna za naruszenie prawa w tej

¹⁰ *Ibidem*, s. 280–281.

dziedzinie Należy zatem prowadzić intensywne działania edukacyjne, mające na celu uświadomienie istnienia norm prawnych dotyczących ochrony przyrody. Powinno to mieć miejsce, oczywiście na dostosowanym do możliwości wiekowych słuchaczy poziomie, już wśród dzieci. Niebagatelne znaczenie mają również szkolenia prowadzone dla osób zajmujących się zawodowo problematyką CITES. Działania te przyczynią się do upowszechnienia znajomości przepisów, co skutkować powinno spadkiem tego rodzaju przestępczości, a w przypadku osób prowadzących lub nadzorujących postępowania karne – sprawnością i rzetelnością decyzji merytorycznych¹¹.

¹¹ W kwestiach poruszanych w pracy por. np. M. Adamus, I. Malinowska, J. Horoszkiewicz, *Współpraca policji z innymi instytucjami w zakresie ujawniania i zwalczania przestępczości w środowisku naturalnym. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Policyjny” 2011, nr 2; K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna*, Kraków 2000; D. Degrazia, *Prawa zwierząt*, Kraków 2014; J. Giezek, *Świadomość sprawcy czynu zabronionego*, Warszawa 2013; M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013; J. Jendrońska, M. Bar, *Prawo ochrony środowiska. Podręcznik*, Wrocław 2005; A. Kepel, B. Kala, *CITES w Polsce i Unii Europejskiej. Podręcznik dla praktyków*, Poznań 2010; *Materiały szkoleniowe dla prokuratorów i funkcjonariuszy policji z regionu Krakowa z zakresu zwalczania nielegalnego handlu zagrożonymi gatunkami roślin i zwierząt*, Białka Tatrzańska, 9–11 czerwca 2010; M. Mozgawa, *Karnoprawna ochrona zwierząt*, Warszawa 2011; M. Pchalek, L. Mering, *Postępowanie przygotowawcze w sprawach nielegalnego obrotu gatunkami zagrożonymi wyginięciem*, Warszawa 2008; W. Pływaczewski, *Inicjatywy międzynarodowej organizacji policji kryminalnej Interpol na rzecz ochrony dzikich gatunków zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 10; idem, *Międzynarodowa współpraca policyjna w zakresie przeciwdziałania przestępczości związanej z nielegalnym handlem chronionymi gatunkami fauny i flory*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 4; idem, *Nielegalny handel chronionymi gatunkami dzikiej fauny i flory*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 3.